

SIMPÒSIUM DE MÚSICA FESTERA DE LA VALL D'ALBAIDA

Ontinyent, 19 i 20 d'octubre de 2001

Ponència nº 1

LA MÚSICA DE MOROS I CRISTIANS: HISTÒRIA, VIGÈNCIA I DEFENSA D'UN GÈNERE BANDÍSTIC

1. Aproximació Històrica

Per trobar els orígens de la Festa de Moros i Cristians, hem de fixar la nostra atenció en l'Edat Mitjana i la tradició dels autosacramentals amb caire moralitzant. El bé contra el mal es representava en forma de dansa: els dimonis contra els àngels envoltats d'un ambient musical ben definitori per a cadascun dels elements d'aquesta dualitat. Estes danses al llarg dels temps van anar incorporant influències sortides de les situacions político-socials de cada moment. Així, després la guerra de Reconquesta, el bé i el mal es representa amb els cristians i els moros respectivament. Malgrat el seu conreu en moltes zones, la petjada dels esdeveniments històrics continua evidenciant-se en la incorporació de "comparses" o "filaes" com ara els Turcs (Ball de Turcs i Cavallets de Tarragona), Berberises, Pirates, Jueus, exèrcits de les guerres "del francès" o de les guerres Carlistes (Contrabando, Maseros, "Españoletos", Garibaldinos, Estudiants, Zuavos,...).

Totes aquestes manifestacions lúdiques a mig camí entre la dansa i la representació teatral, han estat sempre recolzades en les comarques centrals del País Valencià per la música de la dolçaina i el tabal. A finals del segle XVIIIè i principis del XIXè, la tradició de Moros i Cristians de la ciutat d'Alcoi sofreix una mutació historicista tot volent adaptar les primitives "comparses" a "filaes" amb noms referents a la Guerra de la Reconquesta. Una ciutat pionera en la Revolució Industrial comptava amb recursos econòmics per renovar i incorporar nous elements a la Festa. En 1817 la "Filà Llana" d'Alcoi va contractar la Banda Miliciana existent a la ciutat per que acompanyara els seus festers als actes festers. Aquesta iniciativa prompte va ser imitada per diferents pobles on es desenvolupen les festes de Moros i Cristians. Les Bandes de Música, i més anteriorment les músiques de retreta (amb trompetes i caixes), havien substituït a la dolçaina i el tabal. Prompte va sorgir la necessitat de crear una música específica per a les Festes, doncs degut a l'herència militar, allò que sonava darrere els Moros i Cristians eren peces de caire militar majoritàriament. En l'any 1882 l'autor alcoià *Juan CANTÓ FRANCÉS* (1856-1908) escrigué *Mahomet*, un pasdoble considerat com la primera obra per a les Festes de Moros i Cristians, tot i que hi ha historiadors que apunten la possibilitat que el pasdoble *Moro Guerrer* de l'autor de Cocentaina *Manuel FERRANDO GONZÁLEZ* (1840-1908) fóra escrit amb anterioritat. A principis del segle XXè. naix la idea de comptar amb una música específica per a les hostes àrabs, degut a la magnificència dels seus vestuaris i la concepció quasi èpica de les mateixes. El ritme pausat de les marxes mores començaria amb l'obra *A ben Amet. Marcha Abencerraje* composta en 1907 per l'alcoià *Antonio PÉREZ VERDÚ* (1875-1932). També en aquest cas trobem autors que ens parlen d'una obra anterior, la marxa mora *La arenga del Santón* del compositor de Muro *Rafael ESTEVE NICOLAU* (1871-1942). Les tropes cristianes van demanar la seua pròpia música en 1958, quan la "Filà Vascos" d'Alcoi encarrega a l' eminent músic *Amando BLANQUER PONSODA* (Alcoi, 1935) la música per a la seua Capitania. Així naixia la primera marxa cristiana denominada *Aleluya*.

El música per als Moros i Cristians ha desenvolupat a banda del pasdoble fester, la marxa mora i la marxa cristiana altres subgèneres pertanyents a diferents tradicions dins la Festa: pasdobles dianers, sentats, pasdobles marxa, dianes, “pas moro”, marxes de processó, balls, himnes de festa, himnes de filaes, himnes als patrons, ballets, música incidental per a boatos,... Un cas significatiu seria el de les *Misses Festeres*, obres de caire litúrgic per a les celebracions religioses dins les quals destaquen les partitures de mestres com *Pérez Jorge*, *Blanquer* o *Pérez Vilaplana*. Sense dubte estem davant d'un gènere creatiu de gran importància artística i cultural dins la tradició musical, i més concretament, bandística del nostre país.

2. Ús i abús de la Música de Moros i Cristians

2.1 *EL CARRER, EL CONCERT I ELS REPERTORIS*

El conreu d'aquest gènere musical emmarca un bon grapat de situacions i contextos, si més no, un tant curiosos. Des dels seus orígens quasi teatralitzants la música ha sofert una evolució ben evident amb tot un seguit d'influències ben diverses. Potser si un fester actual escoltara una marxa mora de principis de segle de segur que el comentari seria: “*açò no es pot desfilar*”. Potser el mateix comentari el trobariem en l'audició d'una obra festera més contemporània. Les primeres composicions destinades als Moros i Cristians estaven mullades d'una càrrega de tradició simfònica molt clara. Les instrumentacions eren d'allò més depurades tan pel que fa a la barreja de colors com pel sentit d'aprofitament dels instruments dels quals disposaven. En marxes mores d'autors com ara els germans alcoians *Pérez Laporta*, *Pérez Monllor*, *Gonzalo Blanes*, *Julio Laporta* o el murer *Rafael Esteve* no trobem timbals frenètics o ritmes trepidants. Tanmateix hi podem escoltar solos d'oboè, de trompeta amb sordina, de fiscorn... i altres trets molt poc escaients pel que avui en considerem com allò de “*música per al carrer*”. Amb tota aquesta anàlisi podem arribar a la conclusió que moltes vegades es parla de música festera de concert o de carrer sense aturar-se a considerar la seua evolució i, sobre tot el que és més important, la seua rica varietat d'estils.

Interpretar música al carrer implica per part dels músics tota una acurada preparació prèvia. Moltes vegades s'escolta el mateix repertori perquè no s'assaja el temps necessari i de la manera més adient. Per altra banda, el problema econòmic fa que moltes vegades es contracten grups de músics, que en ningú cas es poden denominar *banda*, els quals indiscriminadament interpreten tot tipus de repertori, des d'aquell que els és propi per la seua formació fins a aquell al qual sols poden aproximar-se somerament i per tant, acaben per mutilar-lo i distorsionar-lo. Amb actituds com aquesta, es perd el respecte per una obra artística i pel treball d'un compositor. I allò més trist és que aquesta manca de dignitat és produeix des d'un músic cap a un altre. Cal capficar-s'hi per evitar situacions tan grotesques i buides de coherència cultural.

Pel que fa als festers, la comoditat en un repertori clàssic, conegut i fàcil d'escoltar (i per què no, de xiular) acaba per fer de les entrades de Moros i Cristians uns espectacles musicalment avorrits, sense cap contrast i plens d'una monotonia que afecta al resultat general de la pròpia Festa. Potser en determinades ocasions el repertori més actual no es promociona ni es coneix tant. Les gravacions venen a jugar un paper fonamental per canviar el repertori habitual. Moltes obres són assimilades pel fester quan les escolta en més d'una ocasió i no en un concert esporàdic. Es fa necessària, doncs, la tasca d'investigació d'obres noves per part del fester. La evolució estètica de la Festa pel que fa a vestuaris, boatos, etc. ha d'anar recolzada inevitablement per una evolució de l'ambient musical. No per això s'ha d'arrimar el repertori clàssic, autèntic tresor de la nostra Festa, sinó que hem de cercar fòmules de coexistència en el conreu

fester quotidià per aprofitar l'herència rebuda en companyia d'allò que està generant el nostre temps. Per tant, no podem deixar a banda la qüestió d'arxius exclusius tant de filaes com de bandes que mermen la difusió i el conreu d'aquesta música, tot privant-la de la seua pròpia naturalesa: la música naix per ser interpretada. Al final qui surtirà enfortida és la Festa com a espectacle total.

2.2 LA BANDA AL CARRER. ESNOBISMES DE LA FESTA.

Dins d'aquesta tasca de col.laboració entre la música i la festa crec que el món fester hauria de confiar l'aspecte musical als músics. No es pot contractar una banda i sol.licitar un determinat nombre de timbals o d'instruments de percussió, de la mateixa manera que no es precisen en nombre de clarinets o trombons. El director de la banda és l'única persona destinada a organitzar una plantilla adequada a les necessitats de l'espectacle o del repertori a interpretar. És curiós observar la proliferació dels grups de dolçaina dins la festa de Moros i Cristians. Però les modes no han de poder amb el respecte per les partitures. No es poden arranjar per a dolçaina totes les obres festeres. La barreja de dolçaines amb una banda de música és al meu parer un treball d'una gran riquesa tímbrica però d'una gran complexitat. Un instrument de fabricació primitiva enmig d'un conjunt instrumental molt més evolucionat comporta que la seua immersió es faça de manera ben precisa i estudiada. Per tant, la simple adaptació a dolçaina de melodies de marxes mores o cristianes que no compten amb aquest instrument en la seua instrumentació original, sense el permís de l'autor, potser no siga un acte que vinga a engrandir la partitura sinó que més be ve a transgredir-la. La dolçaina i el seu estudi actual és un recurs importantíssim al si de la música festera. Compta amb repertori original tant per a grup de dolçaines i percussió, com barrejat amb diferents formacions instrumentals com la banda de música. Cal treballar-la de manera molt acurada per aprofitar els seus trets més definitoris i donar-li un ús actual acord a la seua particularitat com a instrument.

En una reunió prèvia a aquest Simpòsium, un col.laborador em proposà molt acertadament el tema de la Banda en la filà. En molts llocs, la banda es contracta per amenitzar un soparet o un assaig de la filà. El conflicte sempre sorgeix quan el fester vol més música i el músic diu que ja ha tocat prou. Tot pensant que una banda no és un equip de música el qual pot emprar-se d'una manera més arbitrària, també convé recordar al músic que és un treballador llogat i que ha de fer una feina. Potser, la sol.lució passe per acordar prèviament uns servicis d'allò més concrets. El fester deu respectar el treball i la dignitat del músic, i aquest deu saber acomplir la feina per la qual ha estat llogat.

2.3 LA COMPOSICIÓ MUSICAL EN LA MÚSICA DE MOROS I CRISTIANS

Tanmateix ens cal parlar-ne, tot i que siga de forma breu, envers el problema de la composició de Música de Moros i Cristians. És curiós observar en diferents biblioteques, arxius, concursos, etc. la immensa quantitat d'autors i de composicions festeres. Davant l'anàlisi de moltes partitures i d'obres festeres em qüestione diferents interrogants que voldria plasmar de manera retòrica. Tots els autors de música de Moros i Cristians compten amb una formació acurada per emprendre la composició d'una obra musical? Què s'enten per compondre? A l'hora d'escriure una partitura festera es recerca un treball artístic o un reconeixement popular? En escriure una obra festera, l'autor ha estudiat de debò el gènere o es limita a imitar obres ja existents? Són moltes opinions enfrontades que potser no tinguen una sol.lució definitiva. Però estic segur que el respecte per la música ha de fer que siguen un plantejament de feina per als compositors. Crec que treballar la Música de Moros i Cristians tant per als creadors com

per als interprets esdevé en l'actualitat quasi un acte de reivindicació i per tant el treball envers la dignificació d'aquest gènere ha d'emmarcar-se en un estudi musical seriós i en un plantejament creatiu actual.

Cal pensar doncs, que darrere una esquadra el que sona és una obra d'art. Hores de treball, papers embrutats plens d'apunts, harmonies imaginades en moltes i diverses situacions personals, quasi un tros de vida fet música. I després en veure una entrada veus més percussió de la que ha escrit l'autor, formacions de músics desequilibrades, interpretacions improvisades sense cap assaig previ, arranjaments fets sense el permís de l'autor... i si et queixes o opines, sempre hi ha qui diu: "...què s'haurà pensat este!". Cada vegada estic més convençut de la tasca del músic ha de desenvolupar-se amb humilitat, honestat i respecte per allò que fem. Però no puc deixar d'emprar la meua veu per a manifestar que no estic d'acord. Que la música és excessivament important com per a que uns individus la destrossen i tinguen la gosadia de dir-se músics.

2.4 DIDÀCTICA DE LA MÚSICA DE MOROS I CRISTIANS

La petjada cultural que la Música de Moros i Cristians ha deixat al si de la nostra societat és de tal força que ja hi existeixen projectes educatius que bé utilitzen la música de Moros i Cristians com a material didàctic o be aprofiten el món de la festa per reforçar la cultura general dels nostres xiquets.

M'agradaria parlar-ne de dos projectes concrets en els quals he tingut el plaer de col.laborar. En primer lloc una manera d'utilitzar la música festera com a material de treball per a la classe de música en un col.legi de primària. El Col.legi Montcabrer de Muro ha elaborat un dossier sobre les festes del poble on la música festera aconsegueix un paper ben important. Passatemps sobre la festa, història, literatura de la festa (embaixades), musicogrames d'obres festeres, biografies de compositors del poble.... A més a més cal aprofitar allò que no és aliè per l'alumne. Un xiquet pot reconèixer la diferència entre un ritme cristià o moro, entre el fort i el piano de l'obra, entre els metalls i les fustes, entre el trio i el fort d'arrancar el pasdoble... amb tot això estem parlant-ne d'educació rítmica, de dinàmiques, d'audició de timbres, de sintaxi musical... Per tant, a l'hora d'educar musicalment un xiquet de les nostres comarques podem aprofitar el coneixement adquirit de manera involuntària gràcies a la Música de Moros i Cristians.

A Xixona, l'Associació de Sant Bertomeu i Sant Sebastià ha publicat un llibre anomenat Escola de Festes el qual s'utilitza als tallers de festa que es celebren a l'estiu en aquesta localitat. Història de la festa, de les filaes, els actes, l'organització interna de la festa i de les filaes, el repertori musical, la confecció de vestuaris i boatos, etc. són matèries d'estudi en unes jornades ben interessants en la formació dels nostres menuts.

3. **La Música de Moros i Cristians: un gènere original per a la Banda**

La Música de Moros i Cristians es pot considerar com un dels pocs gèneres musicals (per no dir l'únic) nascuts en exclusivitat per a la Banda de Música. Tot i que afortunadament cada dia en surten noves instrumentacions dins de la Música de Moros i Cristians, és evident que la música de banda ha anat lligada des de fa molts anys a les nostres comarques amb la música festera. Si ens aturem a pensar quina importància té la formació bandística dins el panorama musical actual, se'n adonarem que la Banda està molt menyspreada en l'àmbit musical actual. La petjada popular i la manca d'un estudi seriós de les peculiaritats bandístiques sempre supeditades a una constant imitació de l'orquestra simfònica, ha retrassat l'evolució de la banda com a formació instrumental independent. En diversos països com ara Holanda, Bèlgica i Dinamarca, Suïssa,

Anglaterra, Estats Units, Japó, Austràlia... la Banda gaudeix d'un espai d'estudi tant a organigrames educatius com de programació cultural. Tanmateix al nostre país, la banda arrastra un bagatge de discriminació envers altres formacions musicals. Observem com encara no podem llegir crítiques de concerts bandístics als periòdics on es comenten concerts d'orquestrades, grups de cambra, jazz,... A les revistes musicals importants, la banda no té cap lloc, i si observem les programacions de les grans sales de concerts, les bandes apareixen de manera esporàdica i sempre actuen de manera gratuïta i en horaris un tant peculiars. Els programes de concerts de banda estan compostos majoritàriament d'obres simfòniques arranades per a banda, i encara resulta tota una originalitat configurar un programa sols amb obres escrites originàriament per a banda. Doncs bé, gràcies als Moros i Cristians la música bandística gaudeix d'un gènere que li és propi i que moltes vegades és menyspreat dels programes o si més no, es redueix a concerts *guetto* de música festera. Moltes de les situacions musico-festeres descrites anteriorment han proporcionat esta manca de prestigi per a la Música de Moros i Cristians. La responsabilitat cau directament en aquells que la conreem. No sempre es surt al carrer amb el repertori ben assajat, no sempre s'interpreta el repertori de més qualitat, s'abusa d'un nombre petit de composicions amb formacions impossibles per a poder traure una interpretació mínimament digna. Als concerts encara es té por de combinar obres de caire simfònic amb peces de Música de Moros i Cristians. La nostra cultura musical es pot ressentir si agafem el gènere com a excusa de qualitat. La bona música no es pot classificar amb el gènere com a patró de mesura. Hem de tenir una visió més ampla d'allò que significa *cultura musical* i hem de treballar per exportar un gènere que és nostre i que compta amb una tradició històrica i un vigor contemporani dignes d'atenció.

Al mes de maig d'aquest any es varen celebrar a Muro (El Comtat) unes jornades musicals anomenades *La Música en la festa de Moros i Cristians. I Encontre de Compositors*, dins dels actes que durant tot l'any venen a commemorar el *II Centenari de Música de Banda a Muro* organitzat per la *Societat Unió Musica* d'aquest poble. Aquest encontre va reunir un bon grapat de compositors, músics i amants de la música festera que varen tenir accés al treball de tres ponències al voltant de la història i evolució del gènere fester, la catalogació d'obres i les perspectives de futur del gènere. Després de dos dies de treball, es varen traure un bon grapat de conclusions publicades en diversos mitjans públics i que varen generar la creació de l'*ACMMIC (Associació de Compositors de Música de Moros i Cristians)*. Aquesta associació naix amb l'esperit de treballar per l'estudi del nostre gènere, de la seua difusió i de la seua dignificació com a exponent artístic del panorama musical dels nostres pobles. A més a més, és un objectiu clar de l'associació, treballar pels drets dels autors d'aquest tipus de música.

En realitat, si la cultura de banda estaguera més actualitzada i menys estereotipada, molts problemes de la música de Moros i Cristians no existirien. La banda arrastra una pesada trajectòria buida d'un conreu específic. I si dins d'aquest conreu, en un lloc menut enclavem la música festera, és evident que la seua consideració estiga mermada i que tinga un caire quasi d'anècdota. Hem de treballar per evitar-ho. La visió musical de les nostres bandes i de la festa ha d'ampliar-se i d'enriquir-se de manera acurada i precisa. Sols així es podrà parlar que la Festa ha donat lloc a un gènere musical i que les bandes gaudeixen d'un repertori original i exclusiu d'una importància artística extraordinària.

José R. Pascual-Vilaplana
El Comtat, octubre 2001

BIBLIOGRAFIA DE CONSULTA

- BARCELÓ VERDÚ, Joaquín (1971) **Homenaje a la música festera**. Editat a Sax.
- BELDA FERRE, F. i ENGUIX VAÑÓ, V. (1994) **Asociación Unión Musical de Bocairent (1969-1994)** Ed. Graficas Ciudad, Alcoi.
- GIL PENADÉS, J.V. i REIG SARRIÓ, R. (1996) **1946-1996. Sociedad Unión Artística Musical de Ontinyent. Su historia**. Ed. Caixa d'Estalvis d'Ontinyent.
- GÓMEZ I SOLER, Sergi (1999) "*Festa grossa i dansar vell*" en **Revista de Festes d'Ontinyent 1999**
- LACUEVA OLCINA, Antonio J. (1990) **José María Ferrero. Su pueblo, su música, su fiesta**. Ed. Antonio Lacueva, Ontinyent.
- MIRÓ, Adrián (1984) **Amando Blanquer en su vida y en su música**. Ediciones de la Caja de Ahorros de Alicante y Murcia, Alcoi.
- MUR PÉREZ, Gerardo (1982) **Apuntes para la historia de la música en Cocentaina**. Ed. Gráficas Ciudad, S.A. Alcoi
- PASCUAL-VILAPLANA, José Rafael (2000) "*De l'enyor, la tendresa i altres músiques...*" en **Revista de Festes de Muro 2000**. Ed. Junta de Festes de Muro.
- Ibid. (2000) "*Las bandas de música: de la tradición a lo contemporáneo*" en **Eufonía nº 18** Ed. Graó, Barcelona.
- Ibid. (2001) "*La música dels sentits*" en **Revista de Festes de Benidorm 2001**.
- PÉREZ JORGE, Vicente (1979) **La música en Ontinyent** Ed. Caixa d'Estalvis d'Ontinyent
- PICÓ, Miguel Ángel (1998) **Vida y obra del compositor y editor de música festera, Miguel Picó Biosca**. Ed. Chelcoip, Valencia.
- PLA CANDELA, Vicente (1985) **Reflexiones sobre la marcha mora** Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial de Alicante.
- RABADÁN MOLTÓ, Antonio (1995) **Voluntat de fer...voluntat de ser. Conversaciones con José Pérez Vilaplana**. Ed. Unió Musical Contestana, Cocentaina.
- VALOR CALATAYUD, Ernesto (1988) **Diccionario alcoyano de música y músicos**. Ed. Llorens Libros, Alcoi (Alacant)
- VAÑÓ SILVESTRE, Vicente (1982) **Bocairente. Fiestas a San Blas Obispo y Mártir. Soldadesca, Moros y Cristianos**. Ed. Comisión de Fiestas de San Blas.